

Zvonimir HERCEG*

Argumenti hercegovačkih franjevaca za provedbu ideje odvajanja hercegovačke franjevačke zajednice od Provincije Bosne Srebrene – prema pismima iz 1843. godine

Arguments of the Herzegovinian Franciscans for Implementing the Idea of Separating the Herzegovinian Franciscan Community from the Province of Bosnia Srebrena – According to the Letters from 1843

Sažetak: U radu je obrađena argumentacija kojom su se hercegovački franjevci koristili za stjecanje podrške za provedbu ideje izgradnje samostana i crkve u Hercegovini i odvajanja hercegovačkih župa u zasebnu franjevačku kustodiju i apostolski vikarijat, neovisnih o Provinciji Bosni Srebrenoj i Bosanskom apostolskom vikarijatu, što je u potpunosti ostvareno u razdoblju od 1844. do 1852. godine. Rad se temelji na navodima napisanima u četirima pismima iz 1843. godine koja su hercegovački franjevci poslali Kongregaciji za širenje vjere i bečkom nunciju Ludoviku Altieriju. Tekstovi tih dokumenata objavljeni su u drugom svesku zbirke Acta Franciscana Hercegovinae. Među argumentima potpisnika pisama nalazi se niz nepovoljnih vjerskih, društvenih i ekonomskih okolnosti koje su proizlazile iz tadašnjega crkvenoga ustrojstva te povoljne političke prilike za provedbu ideje odvajanja, kao i brojnost katolika u Hercegovini i postojanje vlastitih hercegovačkih crkvenih institucija u prošlosti.

Ključne riječi: hercegovački franjevci; franjevački samostan u Kreševu; katolici u Hercegovini; Kongregacija za širenje vjere; Ali-paša Rizvanbegović; Barišićeva afera.

Summary: This paper examines the arguments employed by the Herzegovinian Franciscans to gain support for the implementation of the idea of building a monastery and a church in Herzegovina and separating the Herzegovinian parishes into a separate Franciscan custody and apostolic vicariate, independent of the Province of Bosnia Srebrena and the Bosnian Apostolic Vicariate, which was fully achieved in the period from 1844 to 1852. The paper is based on four letters written in 1843 by Herzegovinian Franciscans to the Congregation for the Propagation of

* Zvonimir Herceg, mag. hist. et mag. informatol., Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Matice hrvatske b.b., 88 000 Mostar, Bosna i Hercegovina ■ Zvonimir Herceg, MA in History, MA in Information Science, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mostar, Matice hrvatske b.b., 88000 Mostar, Bosnia and Herzegovina ✉ zvonimir.herceg@ff.sum.ba

the Faith and to the Apostolic Nuncio in Vienna, Lodovico Altieri. The texts of these documents are published in the second volume of the collection *Acta Franciscana Hercegovinae*. Among the arguments presented in the letters are a number of unfavorable religious, social, and economic circumstances arising from the then church structure, and favorable political circumstances for implementing the idea of separation, as well as the large number of Catholics in Herzegovina, and the existence of their own Herzegovinian church institutions in the past.

Keywords: Herzegovinian Franciscans; Franciscan Monastery in Kreševo; Catholics in Herzegovina; Congregation for the Propagation of the Faith; Ali-Pasha Rizvanbegović; Barišić affair.

Uvod

Za šire područje Huma, kasnije Hercegovine, u kasnom srednjem vijeku veže se nekoliko franjevačkih samostana.¹ Međutim dio ih je srušen i napušten pri osmanjskim osvajanjima. Drugi zapadnohercegovački samostani srušeni su do 1563. godine, dok su ostali samostani iz područja koja danas više ne pripadaju Hercegovini do 1718. godine izdvojeni iz teritorija Osmanskoga Carstva, a time odvojeni i od Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Naposljetku je do 18. stoljeća Bosna Srebrena svedena na tri srednjobosanska samostana u Fojnici, Kraljevoj Sutjesci i Kreševu, kojima su podijeljene i župe u području Hercegovine. Nepostojanje vlastitoga samostana dovelo je hercegovačke krajeve do nepovoljnih crkvenih, ali i društvenih i ekonomskih prilika. Stoga su hercegovački franjevci, iskoristivši crkvene promjene tijekom Barišićeve afere te političke okolnosti u vrijeme uprave Ali-paše Rizvanbegovića, pokrenuli inicijativu za podizanjem samostana i crkve u Hercegovini te za osamostaljivanjem rodniha krajeva od bosanske franjevačke provincije i Apostolskoga vikarijata. Kako bi stekli podršku za svoje ideje, istaknuli su više argumenata u nizu pisama poslanih nakon sastanaka održanih od 1840. do 1843. godine. U nastavku rada bit će analizirani njihovi argumenti spomenuti u ključnim završnim pismima iz 1843. godine, neposredno prije nego što su dobili dopuštenje za provedbu odvajanja koje je započelo sljedeće, 1844. godine.

1. Rađanje ideje osamostaljivanja hercegovačke franjevačke zajednice u kontekstu Barišićeve afere

Proces odvajanja hercegovačke franjevačke zajednice od Provincije Bosne Srebrene te ideja i projekt podizanja franjevačkoga samostana u Hercegovini, potom osnivanja samostalne hercegovačke franjevačke kustodije neovisne o kreševskom distriktu, a u konačnici i zasebnoga apostolskoga vikarijata usko su vezani za problematiku sukobljavanja vikara fra Rafe Barišića s vodstvom Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Tijekom Barišićeve afere, kojom se u ovome radu ne ćemo detaljnije baviti,

¹ Vidjeti bilješku 25 za informacije o srednjovjekovnim franjevačkim samostanima na području Hercegovine.

hercegovački franjevci, u početku neutralni, s vremenom su mahom stali na stranu vikara te su se i sami konfrontirali s vodstvom Provincije kojoj su tada pripadali. Razlog takve orijentacije nalazi se u preklapanju interesa. Naime kako je sukob između vikara Barišića i vodstva Bosne Srebrene dosegnuo razmjere u kojima nije bila omogućena daljnja suradnja između Vikarijata i Provincije, predloženo je formiranje posebnoga hercegovačkoga apostolskoga vikarijata na čelu s Barišićem, koji bi se odvojio od Bosanskoga apostolskoga vikarijata. Takva situacija olakšala bi i ustrojavanje posebne hercegovačke franjevačke kustodije, odvojene od kreševskoga samostana i Provincije Bosne Srebrene.² Ozbiljnost Barišićeve afere prouzrokovala je i političke implikacije, pa je tako uz vodstvo Provincije stala i osmanska vlast u Bosni, sklona konzervativnim idejama franjevačkoga starješinstva, a sumnjičava prema »novotarijama« vikara Barišića i inozemnim apostolskim vizitatorima koji su podržali Barišićeva stajališta, a koji su percipirani kao subverzivni strani agenti. Zbog sukoba s Provincijom vikar Barišić premješten je iz Bosne, dok je vizitator Karlo Pooten protjeran na austrijsko tlo, a franjevci koji su stali uz vikara trpjeli su prijetnje, maltretiranja, progone i iznude.

U takvim turbulentnim okolnostima sazrela je ideja hercegovačkih franjevacu o osnivanju vlastitoga samostana na hercegovačkom tlu i odvajanju hercegovačkih župa od kreševske kustodije. Začetak toga pokreta bio je tajni sastanak hercegovačkih fratara predvođenih fra Ilijom Vidoševićem i fra Anđelom Kraljevićem u Kreševu 1840. godine. S toga sastanka poslana je zamolba generalu franjevačkoga reda i Kongregaciji za širenje vjere (dalje: Propaganda) za osnivanjem samostana i podizanjem crkve u Hercegovini. Ideja je u početku odbijena zbog straha da bi odvajanje hercegovačkih župa dovelo kreševski samostan u nepremostive financijske probleme.³ Kreševskom su samostanskom distriktu osim osam hercegovačkih župa i kapelanija pripadale samo tri župe u Bosni: samostanska župa Kreševo, Žepče i Sarajevo. Stoga su hercegovački krajevi, iako siromašniji i ekonomski pasivniji od bosanskih, bili krucijalni za opstojnost toga samostana.⁴ Međutim, ideju odvajanja podržao je vikar Barišić koji se 1841. godine sastao s fra Nikolom Kordićem u Čerigaju. Kordić je vikaru predložio osnivanje samostana i formiranje posebne hercegovačke kustodije.⁵ Na novom

² A. BARUN, Kratka povijest Bosanske vikarije i provincije do odcjepljenja hercegovačkih franjevacu 1844. godine, u: R. JOLIĆ (prir.), *Franjevci i Hercegovina*, Mostar, 2009., 37–50., ovdje 48–49.

³ R. GLAVAŠ, *Spomenica pedesetogodišnjice hercegovačke franjevačke redodržave*, Mostar, 1897. Ideju odvajanja hercegovačkih krajeva od Bosne Srebrene u početku je odbijao general franjevačkoga reda koji nije bio sklon daljnjem dijeljenju Provincije koja je već 1735. i 1757. godine podijeljena i svedena na teritorij današnje Bosne i Hercegovine, dok je ranije zauzimala prostrana dalmatinska i prekosavska područja do Ugarske. Vidjeti u: A. BARUN, Kratka povijest Bosanske vikarije i provincije..., 49.

⁴ M. JUKIĆ, Doprinos hercegovačkih župa u obnovama Franjevačkoga samostana Kreševo 1767. i 1822. te njegovu održavanju do sredine 19. stoljeća, u: *Hercegovina: časopis za kulturno i povijesno nasljeđe*, 9(2023.), 117–152., ovdje 133., 152. Odvajanje hercegovačkih krajeva i svodenje kreševskoga distrikta na samo tri bosanske župe zahtijevali su i preustroj preostalog teritorija Bosne Srebrene, kako bi se pronašao model održivosti okrnjene kreševske kustodije, a takav rasplet nije odgovarao ni vodstvu drugih dviju, ekonomski stabilnijih, samostanskih kustodija (Fojnica i Kraljeva Sutjeska). Vidjeti u: A. BARUN, Kratka povijest Bosanske vikarije i provincije..., 49.

⁵ R. GLAVAŠ, *Život i rad fra Rafe Barišića naslovnog biskupa azotskoga i apoštolskog namjesnika u Bosni i Hercegovini*, Mostar, 1900.

sastanku u Posušju, održanom 27. travnja 1842. godine, fra Andeo Kraljević, fra Ilija Vidošević, fra Nikola Kordić i fra Ilija Skoko sastavili su pismo za vikara Barišića u kojem su osim samostana i posebne kustodije predložili veće ciljeve, naime tražili su vikarovu podršku za ideju formiranja posebne franjevačke provincije i apostolskoga vikarijata u Hercegovini.⁶ Naposljetku su 1843., godinu prije nego što je započeo proces odvajanja, hercegovački franjevci sastavili još četiri pisma u kojima su tražili podršku za podizanje samostana u Hercegovini. Prvo pismo sastavljeno je nakon sastanka devetorice hercegovačkih franjevaca u Posušju 8. srpnja 1843. godine i upućeno je Propagandi.⁷ Potpisnici su opisali aktualne događaje vezane za sukobe redovnika u Provinciji te zatražili dopuštenje za gradnju samostana što su opravdali navođenjem deset točaka različitih argumenata. Potom su, nakon sastanka fra Nikole Kordića i fra Ilije Skoke s Ali-pašom Rizvanbegovićem, ista devetorica fratara poslala Propagandi novo pismo, od 13. srpnja 1843. godine, u kojem su istaknuli iskazanu podršku upravitelja Hercegovine ideji podizanja samostana i biskupske rezidencije.⁸ Novo pismo Propagandi uslijedilo je nakon još jednoga sastanka u Posušju 27. listopada 1843. godine, a potpisalo ga je deset franjevaca koji su, tražeći dopuštenje za podizanje samostana i crkve, napisali 15 točaka različitih argumenata.⁹ Naposljetku su fra Nikola Kordić, fra Ilija Vidošević i fra Paško Kvesić 8. prosinca 1843. godine iz Posušja poslali pismo bečkomu nunciju Ludoviku Altieriju, od kojega su također tražili podršku za podizanje samostana i crkve, što su potkrijepili s 13 točki argumenata, gotovo posve istoga sadržaja kao i one navedene u prethodnom pismu.¹⁰

2. Brojnost katolika u Hercegovini

Jedan od ključnih argumenata za odvajanje hercegovačkih krajeva od kreševskoga distrikta spomenut u pismima hercegovačkih franjevaca bila je brojnost katolika u Hercegovini koja je, prema tvrdnjama potpisnika pisama, imala dovoljno vjernika za vlastiti samostan, franjevačku kustodiju i, u konačnici, apostolski vikarijat. Do 1844. godine samostanu u Kreševu pripadale su zapadnohercegovačke župe: Blato, Brotnjo (Gradnići), Posušje, Mostar (Mostarski Gradac), Veljaci (Ljubuški), Ružići i kapelanije Zaslavlje (Konjic) i Gorica. Uz to postojala je i kapelanija Polja koja je pokrivala planin-

⁶ R. JOLIĆ, Gradnja prve crkve i samostana na Širokom Brijegu, u: I. ČOLAK (ur.), *Sto godina nove crkve na Širokom Brijegu*, Široki Brijeg, 2006., 49–68., ovdje 53.

⁷ Potpisnici pisma bili su fra Nikola Kordić (eksdefinitor, izvanjski vikar i župnik Blata), fra Ilija Vidošević (definitor Provincije i izvanjski vikar), fra Mijo Slišковиć (eksdefinitor i pomoćnik župnika u Posušju), fra Ante Čutura (magistar novaka kreševskoga samostana), fra Augustin Marijić (župnik u Ružićima), fra Ilija Skoko (župnik u Posušju), fra Filip Ančić (župnik u Ljubuškom), fra Paško Kvesić (mjesni kapelan u Gorici) i fra Filip Ćorić (pomoćnik župnika u Blatu). Tekst pisma vidjeti u: Actum 57., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, Mostar – Zagreb, 2003., 504–510.

⁸ Tekst pisma vidjeti u: Actum 59., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 515–517.

⁹ To pismo je uz devetoricu ranije spomenutih franjevaca potpisao još i fra Ilija Marojević, lektor filozofije u Sinju. Tekst pisma vidjeti u: Actum 64., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 528–534.

¹⁰ Tekst pisma vidjeti u: Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 537–543.

ska područja na koja se odvodila stoka na ljetnu ispašu, stoga ta kapelanija nije imala stalne, nego sezonske naseljenike. Franjevci samostana u Kraljevoj Sutjesci pastorizirali su župu Roško Polje, dok su distriktu fojničkoga samostana pripadale župe duvanjskoga kraja.¹¹ Andrija Nikić, prema župnim statistikama iz 1838. i 1844. godine, donosi sljedeće podatke o pučanstvu po župama za 1844. godinu. Župa Blato: 591 kuća, 4516 vjernika; župa Brotnjo 813 kuća, 5698 vjernika; župa Posušje: 350 kuća, 2601 vjernik; župa Mostar: 613 kuća, 3766 vjernika; župa Veljaci: 670 kuća, 4173 vjernika; župa Ružići: 430 kuća, 2906 vjernika; kapelanija Gorica: 151 kuća, 959 vjernika; kapelanija Zaslavlje (Konjic): 99 kuća, 657 vjernika (podatci su za Zaslavlje iz 1838. godine jer nisu sačuvane statistike iz 1844. godine).¹² Dakle ukupno je iz župa i kapelanija zapadne Hercegovine pod kreševskim distriktom 1844. godine bilo približno preko 25 000 vjernika, odraslih i djece. Brojka se ne može točno odrediti jer nedostaju podatci župe Zaslavlje za 1844. godinu, no takvu aproksimativnu statistiku može potvrditi i pismo devetorice hercegovačkih franjevaca poslano Propagandi 8. srpnja 1843., nekoliko mjeseci prije izrade statistika pojedinih župa, u kojemu piše da u zapadnohercegovačkim župama kreševskoga distrikta ima preko 23 000 katolika.¹³

Župa Roško Polje, koja je bila dio sutješkoga samostanskoga distrikta, imala je 1844. godine 167 kuća i 1274 katolika. U duvanjskom kraju, koji su pastorizirali franjevci samostana u Fojnici, postojale su 1844. godine župe: Grabovica sa 160 kuća i 1342 vjernika; Duvno s 249 kuća i 1869 vjernika te Seonica s Rakitnom (koje se 1845. odvojilo u posebnu kapelaniju) koja je prema podacima iz 1838. godine (nema podataka za 1844. godinu) imala 332 kuće s 3331 vjernikom.¹⁴ Dakle ukupno je u župama zapadne Hercegovine svih triju samostanskih distrikata Bosne Srebrene u trenutku odvajanja bilo približno oko 33 000 katolika.

Takve brojke korespondiraju s podacima navedenima u drugim izvorima. Fra Radoslav Glavaš u biografiji vikara fra Rafe Barišića piše da je u trenutku odvajanja zapadne Hercegovine od Bosne Srebrene u dotadašnjih deset župa i dvije mjesne kapelanije bilo 36 000 katolika.¹⁵ U prvom Šematizmu Hercegovačke franjevačke kustodije iz 1853. godine, odnosno devet godina nakon odvajanja od Bosne Srebrene, kustod fra Anđeo Kraljević donosi podatke za isti prostor, na kojem je tada postojalo 11 župa i tri kapelanije te pobrojava ukupno 37 789 katolika.¹⁶ Iste godine

¹¹ R. JOLIĆ, Gradnja prve crkve i samostana na Širokom Brijegu, 51.

¹² A. NIKIĆ, Osnivanje Apostolskog vikarijata u Hercegovini, u: *Croatia Christiana periodica* 3(1979.):3, 21–50., ovdje 33–39.

¹³ Actum 57., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 508. U kasnijem pismu Propagandi, datiranom 27. listopada 1843., koje je tada potpisalo deset hercegovačkih franjevaca navedeno je »gotovo 4.000 domova i 30.000 katoličkih duša« na istom području. Vidjeti u: Actum 64., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 528.

¹⁴ A. NIKIĆ, Osnivanje Apostolskog vikarijata u Hercegovini, 40–42.

¹⁵ R. GLAVAŠ, *Život i rad fra Rafe Barišića...*

¹⁶ Pretisak i prijevod Šematizma objavljeni su u: Š. DEMO, P. KNEZOVIĆ, *Čerigajski anđeo*, Mostar, 2007., 45–94. Podatci o napućenosti župa nalaze se na stranicama 89–91., a pojedinačno prema župama iznose: župa samostana Široki Brijeg: 624 obitelji, 4911 vjernika; župa biskupske rezidencije u Vukodolu kod Mostara: 424 obitelji, 2289 vjernika, župa Brotnjo: 934 obitelji, 7265 vjernika; župa Ljubuški:

objavljeno je i djelo fra Rafe Barišića *Obrana...* u kojem vikar piše da u zapadnoj Hercegovini ima oko 40 000 katolika.¹⁷

Svećenici Bosne Srebrene djelovali su i u istočnoj Hercegovini, koja se nalazila pod jurisdikcijom Trebinjsko-mrkanske biskupije, ali su u tim krajevima nerijetko u pastorizaciji pomagali i franjevci zbog nedostatka dijecezanskoga klera. Tako su 1844. godine franjevački župnici bili u Gracu i Hrasnu, a 1840. godine i u Ravnu.¹⁸ Stoga su se hercegovački franjevci pozivali i na te prostore pri artikuliranju argumentacije za potrebom ustrojavanja samostalne crkvene organizacije u Hercegovini. U pismu devetorice franjevaca upućenom Propagandi 8. srpnja 1843. godine stoji da u cijeloj Hercegovini postoji 15 župa i dvije mjesne kapelanije, od kojih je pet župa u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji te da taj prostor naseljava oko 40 000 katolika.¹⁹ Glavaš s druge strane, vodeći se podacima Barišićeve *Obrane...* iz 1853. godine, za cijelu Hercegovinu približno određuje brojnost katoličkoga pučanstva do 50 000.²⁰ U konačnici, vrijedi spomenuti i to da je vikar fra Augustin Miletić u izvješću s kraja 20-ih godina 19. stoljeća za hercegovački dio Bosanskoga apostolskog vikarijata pobrojao 51 744 katolika, što bi predstavljalo trećinu vjernika cijeloga vikarijata. Međutim izgledno je da je Miletić aludirao na širi pojam Hercegovine, uključujući krajeve jugozapadne Bosne, odnosno cijeli livanjsko-duvanjski prostor, i uračunao je župljane onih župa koje se nisu odvojile od Bosne Srebrene.²¹

Osim brojnosti katoličkih vjernika, hercegovački franjevci isticali su i brojnost franjevaca podrijetlom iz Hercegovine, kojih je prema njihovim tvrdnjama bilo dovoljno za vlastiti samostan. U pismima iz 1843. godine navodi se da su tada 32 člana Bosne Srebrene bili Hercegovci, što je prema apostolskim konstitucijama i generalnim statutima reda bilo dovoljno za uspostavu samostana.²² Odvojena hercegovačka franjevačka zajednica 1844. godine imala je pak 18 svećenika, tri novaka i

785 obitelji, 4845 vjernika; župa Ružići: 407 obitelji, 2789 vjernika; kapelanija Gorica: 199 obitelji, 1414 vjernika; župa Posušje: 347 obitelji, 2512 vjernika; župa Roško Polje: 155 obitelji, 1216 vjernika; župa Grabovica: 162 obitelji, 1671 vjernik; župa Mokronoge: 252 obitelji, 2281 vjernik; župa Duvno: 248 obitelji, 2238 vjernika; kapelanija Rakitno: 103 obitelji, 985 vjernika; župa Gradac: 322 obitelji, 2505 vjernika; kapelanija Zaslavlje: 128 obitelji, 868 vjernika.

¹⁷ R. BARIŠIĆ, *Obrana pravovjernoga i pravoslavnoga iliti rimo-katoličkoga sveštenstva i naroda u Hercegovini turskoj*, Dubrovnik, 1853.

¹⁸ A. NIKIĆ, Osnivanje Apostolskog vikarijata u Hercegovini, 43.

¹⁹ Actum 57., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 507.

²⁰ R. GLAVAŠ, *Život i rad fra Rafe Barišića...* Barišić u svome djelu navodi podatke o oko 40 000 katolika u Hercegovačkom vikarijatu (u Kraljevićevu *Šematizmu* precizirano na 37 789) i oko 8400 katolika u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji. Vidjeti u: R. BARIŠIĆ, *Obrana pravovjernoga...* Brojka koju je naveo Glavaš jest gornja granica približne procjene. O brzom porastu pučanstva govori i podatak da je sredinom 60-ih 19. stoljeća popisano 59 430 katolika u cijeloj Hercegovini (Trebinjsko-mrkanska biskupija: 9949 katolika 1866. godine; Hercegovački vikarijat: 50 481 katolik 1867. godine). Vidjeti u: J. B. E. C. PRICOT DE SAINTE-MARIE, *Hercegovina: Geografska, historijska i statistička studija*, A. Drino (prev.), Mostar, 2023.

²¹ A. NIKIĆ, Osnivanje Apostolskog vikarijata u Hercegovini, 32.

²² Actum 64., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 529. Usp. Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 539.

pet bogoslova na studiju u talijanskim zemljama,²³ dakle ukupno 26 članova redovničke obitelji, što pokazuje da je ideja odvajanja i formiranja vlastitoga samostana stekla široku podršku među franjevcima hercegovačkoga podrijetla.

3. Povijesne crkvene institucije u Hercegovini

Hercegovački su franjevci potrebu za podizanjem vlastitoga samostana i organiziranjem samostalne hercegovačke franjevačke kustodije argumentirali i povijesnim nasljeđem, odnosno činjenicom da su u tim krajevima prije postojali franjevački samostani, na što su upućivali franjevački ljetopisi i ruševine tih građevina. Franjevci se stoga u trima različitim pismima pozivaju na nekadašnje samostane u Ljubuškom, Mostaru i Konjicu.²⁴ Ta tri samostana podignuta su u prvoj polovici 15. stoljeća, a za razliku od starijih franjevačkih samostana u Hercegovini, preživjeli su osmanska osvajanja te su ostali upamćeni među redovnicima 19. stoljeća. Samostan u Konjicu srušen je 1524. godine, a samostani u Ljubuškom i Mostaru 1563. godine, nakon čega Hercegovina nije imala samostana sve do 1846. godine kada je podignut samostan u Širokom Brijegu.²⁵

²³ A. NIKIĆ, Osnivanje Apostolskog vikarijata u Hercegovini, 33.; P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860. – 1945.*, Mostar, 2012.

²⁴ Vidjeti: Actum 57.; Actum 64.; Actum 66.; u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 508., 529., 539.

²⁵ U popisu samostana Bosanske vikarije iz 1380. godine za Duvanjsku kustodiju, koja je zauzimala prostor Hercegovine, spominju se samostani u Stonu (*locum Stagni*), Novome na Neretvi (*locum Novi Castr*), Imotskom (*locum In Monte*), Cetini (*locum Cetinae*), u *locum Betuzae* (?) i u Glamoču (*locum Lamoc*). U 15. stoljeću podignuti su samostani u Zahumu u Mostaru (do 1431. godine), u Ljubuškom (do 1435. godine) i u Konjicu (do 1440. godine). Samostan u »*locum Betuzae*« ne spominje se u kasnijim izvorima, stoga je izgledno da je bio napušten već u 15. stoljeću. Ranija historiografija smještala ga je u Blažuj kod Duvna, dok se u novije vrijeme javila vjerojatnija hipoteza o Livnu (Bistrici) kao lokaciji toga samostana. Samostan u Novome na Neretvi ranije je smještan u župu Luka u donjem toku Neretve, u blizini trga Drijeva. Međutim dubrovački izvori upućuju na vjerojatniji zaključak da se taj samostan nalazio u Novome na Bišću, političkom središtu Huma i Hercegovine u blizini Blagaja i Mostara. Stonski samostan izdvojen je 1484. godine iz Bosanske vikarije i pripojen Dubrovačkoj franjevačkoj vikariji, a samostani u Novome na Bišću, Cetini i Glamoču srušeni su pri osmanskome osvajanju. Tako da su na početku osmanske vlasti u današnjoj Hercegovini preostali samostani u Konjicu (do 1524.), Ljubuškom (do 1563.) i u Zahumu u Mostaru (do 1563.), uz obližnji samostan u Imotskom koji se nalazio na teritoriju Osmanskoga Carstva do 1718. godine, kada je taj prostor predan mletačkoj Dalmaciji. Župe duvanjskoga kraja pripale su samostanu u Rami, koji se prvi put spominje 1514. godine, ali je izgledno da je podignut prije osmanskoga osvajanja. Nakon rušenja posljednjih zapadnohercegovačkih samostana 1563. godine hercegovački franjevci preselili su se u Zaostrog (iz Ljubuškoga samostana) i Živogošće (iz mostarskoga samostana), odakle su nastavili pastorizirati svoje dotadašnje župe. Međutim tijekom mletačko-osmanskih ratova (1645. – 1669., 1683. – 1699. i 1714. – 1718.) srušeni su ili napušteni gotovo svi preostali samostani Bosne Srebrene, pa tako i ramski samostan, dok su samostani u Imotskom, Zaostrogu i Živogošću izdvojeni izvan granica Osmanskoga Carstva. Stoga su od početka 18. stoljeća hercegovačke župe podijeljene u distrikte triju preostalih srednjobosanskih samostana: Kreševa, Fojnice i Kraljeve Sutjeske. Opširnije vidjeti u: M. SIVRIĆ, Dolazak franjevaca u Humsku zemlju i susjedno područje u srednjem vijeku prema vrelima dubrovačkoga podrijetla, u: R. JOLIĆ (prir.), *Franjevci i Hercegovina*, Mostar, 2009., 51–80., ovdje 62–76.; D. KORAČ, Franjevci i njihovi samostani u Humu, u: *Croatica Christiana periodica* 31(2007.)60, 17–33.; B. S. PAN-

Uz to od početne inicijative za osnivanjem samostana i formiranjem posebne franjevačke kustodije s vremenom se razvila težnja za organiziranjem posebnoga apostolskoga vikarijata u Hercegovini. Stoga su devetorica hercegovačkih franjevaca u pismu Propagandi od 8. srpnja 1843. godine spomenuli i postojanje povijesnih biskupija na hercegovačkom tlu. Franjevci su se pozvali na biskupska središta u Duvnu i Trebinju, za čije su postojanje sigurno znali, te su napomenuli i mogućnost postojanja još dviju bivših biskupija: mostarske i stjepanske (naronske).²⁶

4. Otežana komunikacija između samostana i župa

Geografska razdvojenost zapadnohercegovačkih župa od kreševskoga samostana također se nalazi među argumentima za potrebom formiranja posebnoga hercegovačkoga samostana. Devetorica franjevaca istaknuli su 8. srpnja 1843. godine da je Kreševo udaljeno tri dana hoda od hercegovačkih prostora, zbog čega hercegovački puk nije mogao ići u crkvu obavljati vjerske potrebe. Također napomenuto je da su u slučajevima župnikove bolesti hercegovački katolici mjesecima ostajali bez duhovnoga pastira, kojega starješinstvo zbog udaljenosti samostana nije moglo brzo zamijeniti. Kao posljedicu udaljenosti župa od matičnoga samostana franjevci navode novčane neprilike jer su se dohodci teže dostavljali u samostan, a troškovi prijevoza zaliha i vjerničkih davanja bili su veliki. Također seljenje franjevaca iz župe

DŽIĆ, *Hercegovački franjevci: sedam stoljeća s narodom*, Mostar, 2011.; M. ŽUGAJ, Samostani franjevaca konventualaca u Bosanskoj vikariji, u: *Croatia Christiana periodica* 14(1990.)25, 1–48.; D. MAN-DIĆ, *Franjevačka Bosna: Razvoj i uprava Bosanske vikarije i provincije 1340. – 1735.*, Rim, 1968.; I. BOTICA, Franjevački samostan i crkva Sv. Marije u podgrađu Cetini pod Sinjem (primjer povijesnoga diskontinuiteta), u: *Povijesni prilozi*, 38(2010.)29, 9–29.; R. JOLIĆ, Franjevci na prostoru Hercegovine u osmanlijsko doba, u: R. JOLIĆ (prir.), *Franjevci i Hercegovina*, Mostar, 2009., 81–104., ovdje 83.; I. ŠARAC, Institucionalna prisutnost franjevaca u Mostaru pod osmanskom vlašću (neka pitanja oko samostana i crkvi), u: *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru* 9(2014.)11–12, 38–60.

²⁶ Actum 57., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 507. U antici su u hercegovačkim krajevima djelovale Makarska biskupija, Naronska biskupija i Biskupija Sarsentarum. Moguće je da su fratri pri pozivanju na potencijalnu mostarsku biskupiju ciljali na uspomenu Biskupije Sarsentarum, koja se nekada locirala na mostarski prostor, dok danas prevladava mišljenje da joj je središte bilo na prostoru Stoca. Naronitanska biskupija obnovljena je kao Stjepanska biskupija 1624. godine, ali je ukinuta već 1629. godine zbog sporova oko jurisdikcije nad hercegovačkim krajevima, no uspomena na tu epizodu očito je bila svježa hercegovačkim franjevcima 19. stoljeća. Duvanjska biskupija osnovana je početkom 14. stoljeća, zajedno s Makarskom biskupijom, ali je nakon osmanskoga osvajanja imala duža razdoblja sedisvakancije te je uglavnom opstajala kao naslovna biskupija s rijetkim pokušajima oživljavanja u 16. i 17. stoljeću. Trebinjska biskupija postojala je u kontinuitetu od 10. stoljeća s ingerencijom nad istočnohercegovačkim prostorima. Osim navedenih biskupija, hercegovački su krajevi u ranome srednjem vijeku bili dio stonske biskupije, dok su u kasnom srednjem i novom vijeku potpadale pod jurisdikciju makarskih biskupa ili splitskih nadbiskupa, sve do osnivanja Bosanskoga apostolskog vikarijata 1735. godine. Vidjeti u: A. ŠKEGRO, *Na rubu opstanka: Duvanjska biskupija od utemeljenja do uključenja u Bosanski apostolski vikarijat*, Zagreb, 2002.; V. B. LUPIS, Povijesni pregled Zahumske (Stonske) biskupije od početaka do 1300. godine, u: I. LUČIĆ (ur.), *Hum i Hercegovina kroz povijest. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009.*, Zagreb, 2011., 133–156.; K. S. DRAGANOVIĆ, Tobožnja 'Stjepanska biskupija – Ecclesia Stephaniensis' u Hercegovini, u: *Croatia Sacra: arhiv za crkvenu povijest Hrvata*, 4(1934.), str. 29–58.; D. KORAĆ, *Vjera u Humskoj zemlji*, Mostar, 2008.

u župu i nužno održavanje komunikacije s matičnim samostanom iziskivali su velike troškove.²⁷ U novom pismu od 27. listopada 1843. godine istim primjedbama pridodano je i to da su ceste kroz planinske prijevoje između Bosne i Hercegovine bile teško prohodne, strme i opasne zbog hladnoće i razbojnika, kao i to da su tijekom zime zbog obilnoga snijega uglavnom bile posve neprohodne po tri mjeseca.²⁸

Ljetopis kreševskoga samostana fra Marijana Bogdanovića, posebno detaljan za razdoblje druge polovice 18. stoljeća, potvrđuje tvrdnje hercegovačkih franjevaca o štetama koje proizlaze iz geografske udaljenosti župa i samostana. Hercegovačke župe samostanu su davale različite prinose u naturi i novcu, a posebnu važnost imala su davanja sitne stoke koja se u Kreševu odvodila u proljeće, nakon što se otope snjegovi, u vrijeme kada se stoka obično odvodila u planinu. Pri takvim je akcijama dio stoke ugibao, a nerijetko su davanja bila meta pljačkaških skupina. Tako je 1833. godine od 185 grla iz župe Blato i 163 grla iz župe Brotnjo izgubljeno po šest grla stoke iz svake skupine. Mnogo veća šteta dogodila se godinu prije, 1832. godine, kada je od 196 grla sitne stoke koju je blatski župnik fra Nikola Kordić poslao u samostan na putu izginulo čak 58.²⁹ Materijalne su gubitke osim negostoljubivih i opasnih putova i divljih zvijeri pričinjavali i razbojnici. Najstariji takav slučaj zabilježen u *Ljetopisu* jest iz 1768. godine kada su prvo »lupeški Turci u Doljanima« ukrali pet ovaca, a potom su »neki muslimanski razbojnici i neki iz Neretve« u Lisovnji kod Konjica otuđili još 15 grla.³⁰ Iduće, 1769. godine u takvim je razbojničkim napadima ubijen i pastir kojega je župnik iz Brotnja poslao da odvede stoku do kreševskoga samostana. Skupljanje stoke u proljeće ili jesen nazivalo se pobir, a obično ga je skupljao neki od redovnika poslan iz samostana ili su ga pak župnici slali nakon što bi ga prikupili od župljana. Tako je u svibnju 1771. godine fra Pavao Budimir poslan u šest hercegovačkih župa zbog pobira, a vratio se u lipnju sa »samo 500 komada stoke« jer mu je Ago Kresojević otuđio 100 ovaca, a slično su postupili i »neki Turci u Mostaru i Blatu tako da se računa 250 otetih«. ³¹ Uz to su i »neki Turci-seljaci slagali« da im je stoka pri selidbi prema Kreševu popasla livade, stoga su fra Pavlu nametnuli novčanu naknadu. Dakle skupljači pobira iz hercegovačkih župa velik su dio skupljenih darova predavali odmetnicima i pljačkašima, ali i muslimanskim uglednicima, vojnim predstavnicima, pa čak i seljacima. S obzirom na kaotične društveno-političke prilike i neefikasnost službenih organa vlasti u Bosanskom ejaletu u posljednjim desetljećima osmanske vlasti može se zaključiti da su takve epizode bile redovita pojava, a u prilog takvoj tvrdnji govori i to što je valija Ali Namik-paša 1830. godine izdao bujruntiju prema kojoj »se nema uzimat životinja na Polji, Dolanima i Neretvi«. ³²

²⁷ Actum 57., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 508–509. Usp. Actum 64., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 529.; Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 539.

²⁸ Actum 64., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 529.

²⁹ M. JUKIĆ, *Doprinos hercegovačkih župa u obnovama Franjevačkoga samostana Kreševu...*, 123–124.

³⁰ M. BOGDANOVIĆ, *Ljetopis kreševskoga samostana*, I. Gavran (prir.), Sarajevo – Zagreb, 2003.

³¹ *Isto*.

³² M. JUKIĆ, *Doprinos hercegovačkih župa u obnovama Franjevačkoga samostana Kreševu...*, 125.

5. »Zapuštenost hercegovačkoga vinograda«

Uz već navedene primjedbe koje proizlaze iz udaljenosti hercegovačkih vjernika od crkve i samostana u Kreševu, hercegovački franjevci dodali su i to da je pastorizacija u postojećim okolnostima bila na nedostojnim razinama. Prostori zapadne Hercegovine koji su se nalazili pod ingerencijom Bosne Srebrene u razdoblju prije odvajanja nisu imali nijedne crkve, a posljednja u Roškom Polju srušena je još u 17. stoljeću.³³ Nepostojanje samostana u Hercegovini dodatno je pridonosilo razvoju crkvenih neprilika prema kojima je Hercegovina izgledala kao katolička periferija. Desetorica fratara u pismu Propagandi od 27. listopada 1843. godine napomenuli su da česte izmjene župnika onemogućuju njihovo vezanje za puk. Posljedica toga bila je činjenica da vjernici nisu poznavali osnovna načela vjerskoga nauka jer se nisu mogli dovoljno povezati sa župnicima koji bi ih tome poučili. A ako bi određeni župnik i pokušao popraviti takvo stanje, tek što bi upoznao župljane bio je prisiljen preseliti se. Također je istaknuto da su na župe u Hercegovini nerijetko postavljani župnici rodom iz Kreševa, kojima nije odgovarala udaljenost od samostana i prebivanje u negostoljubivim hercegovačkim prostorima. Takvi župnici su, prema tvrdnjama hercegovačkih franjevaca, svoje pastoralne dužnosti obavljali nemarno, župne kuće i franjevačka imanja vodili su neracionalno i neučinkovito, dok je postojeći regionalni animozitet onemogućavao razvoj privrženosti vjernika prema redovnicima Kreševljacima.³⁴

Hercegovački fratri pišu da su zbog svoga podrijetla mnogo bolje poznavali mentalitet i običaje vjernika u Hercegovini, zbog čega su ostvarivali bolje pastoralne plodove. Također, dodali su i to da je kreševska klima nepovoljno utjecala na zdravlje franjevaca rođenih u Hercegovini, kojima su stalna seljenja uzrokovala zdravstvene probleme, zbog čega bi podizanje novoga samostana bilo korisno i vjernicima i redovnicima Hercegovine.³⁵ Slične primjedbe ponavljao je i fra Petar Bakula, jedan od najvažnijih hercegovačkih franjevaca u godinama nakon odvajanja, koji se nije nalazio među potpisnicima inicijativnih pisama. Bakula je u djelu *I Martirii* iz 1862. godine nepovoljne vjerske okolnosti u Hercegovini prije odvajanja od Bosne Srebrene, među ostalim, pripisao i nepostojanju domaćega samostana i nezainteresiranosti bosanskih redovnika za pastorizacijom ovih krajeva, jer je »za njih 'dulcis amor patriae' bila samo mrtva riječ u Hercegovini, gdje nisu rođeni.«³⁶ Bakula je rijetka razvojna postignuća, kao što su gradnje župnih kuća u Čerigaju, Brotnju, Posušju i Ružićima, pripisao »zavičajnoj ljubavi« hercegovačkih franjevaca. Kada se pogledaju podrijetla graditelja župnih kuća, Bakulini argumenti čine se utemeljenima. Naime do odvajanja hercegovačkih župa od Bosne Srebrene podignuto je u tim krajevima

³³ R. JOLIĆ, Gradnja prve crkve i samostana na Širokom Brijegu, 52.

³⁴ Actum 64., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 529–530. Usp. Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 539–540.

³⁵ Actum 64., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 530, 533. Usp. Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 540–541.

³⁶ P. BAKULA, *Mučeništva u franjevačkoj opservantskoj misiji u Hercegovini*, Č. M. Škrobo (prev.), Mostar, 2014.

sedam župnih kuća: Mostarski Gradac (1797.), Seonica (1806.), Čerigaj (do 1809.), Posušje (1822.), Gradnići (1825.), Ružići (1836.) i Veljaci (1837.).³⁷ Župnu kuću u Mostarskom Gradu podignuo je fra Nikola Ilić.³⁸ Kuću u Seonici izgradio je fra Mijo Čuić,³⁹ rodom iz Bukovice, sela koje se nalazilo u toj župi. Župni stan u Čerigaju u župi Blato podignuo je fra Jakov Kraljević,⁴⁰ koji potječe iz iste župe, a kuća je napravljena na zemlji koja je pripadala obitelji Kraljević. Rezidenciju u Posušju izgradio je fra Jerko Marojević,⁴¹ Hercegovac rođen u Sovićima kod Mostara, a stan u Gradničima u župi Brotnjo fra Franjo Kraljević,⁴² podrijetlom iz susjedne župe Blato, iz sela Čerigaja. Iz istoga sela potječe i fra Bonaventura Kraljević,⁴³ koji je izgradio župnu kuću u Ružićima, dok je graditelj župne kuće u Veljacima bio fra Mijo Rozić,⁴⁴ podrijetlom iz sela Sretnica iz susjedne župe Brotnjo.

Nepostojanje samostana u hercegovačkim krajevima otežavalo je odgoj i obrazovanje pomlatka hercegovačkoga podrijetla. Tako su, prema tvrdnjama desetorice franjevaca iznesenima u pismu od 27. listopada 1843. godine, bosanski mladići koji su živjeli u blizini samostanskih osnovnih škola osnove latinskoga jezika svladavali već s pet ili šest godina starosti, dok su franjevački kandidati iz Hercegovine zbog nepostojanja lokalnih škola osnovna znanja stjecali tek s 13 ili 15 godina kada bi pristupili samostanu, što je otežavalo njihovo daljnje školovanje i mnoge obeshrabrivalo u pozivu.⁴⁵ U pismu Propagandi od 26. rujna 1843. i vikar Barišić napomenuo je da bi podizanje samostana u Hercegovini poboljšalo obrazovanje nižega klera, ali i potaknulo pobožnost laika.⁴⁶

6. Diskriminacija, nepotizam i animozitet između franjevačke Bosne i Hercegovine

U pismima su istaknuti i nepovoljan položaj hercegovačkih franjevaca u samostanu u Kreševu i različite diskriminacije koje su trpjeli, a koje su proizlazile iz lokal-patriotizma i nepotizma redovnika iz Kreševa te animoziteta prema subrači iz Hercegovine. Tako se navodi da je od odvajanja slavonskih krajeva od Bosne Srebrene iz 1757. godine do 1843. samo 12 Hercegovaca bilo u definitorijsku Provinciju. Sastav

³⁷ P. BAKULA, *Hercegovina prije sto godina ili Topografsko-Historijski Šematizam Franjevačke Kustodije i Apostolskog Vikarijata u Hercegovini za godinu Gospodnju 1867*, V. Kosir (prev.), Mostar, 1970.

³⁸ Podrijetlo fra Nikole Ilića nije poznato autoru.

³⁹ Čuić, fra Mijo (Šimun) (1751. – 1809.), u: R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2023., 104–105.

⁴⁰ Kraljević, fra Jakov (Petar) (oko 1752. – 1809.), u: R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, 217.

⁴¹ Marojević Glibić, fra Jerko (Mate) (1776. – 1836.), u: R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, 265.

⁴² Kraljević, fra Franjo (Marijan) (1779. – 1834.), u: R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, 215.

⁴³ Kraljević, fra Bonaventura (Grgo) (1790. – 1842.), u: R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, 215.

⁴⁴ Rozić, fra Mijo (Mate) (1794. – 1846.), u: R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, 362.; Rozić fra Mijo – stariji – 1793., 30. listopada 2013. Dostupno na: <https://zupa-krusevo.org/?p=647> (6. 7. 2024.).

⁴⁵ Actum 64., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 531.

⁴⁶ Actum 62., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 523.

definitorija mijenjao se svake tri godine, a činilo ga je šest ljudi, po dva iz svakoga od triju samostana. Od svođenja Bosne Srebrene u granice Osmanskoga Carstva do odvajanja hercegovačke franjevačke zajednice izmijenilo se 27 različitih uprava Provincije,⁴⁷ prema tomu i 54 predstavnika kreševskoga samostana u definitoriju, a samo je njih 12 bilo hercegovačkoga podrijetla. Uz to je navedeno da su Hercegovci najčešće postavljani za gvardijane kreševskoga samostana u teškim razdobljima kada se samostan nalazio u financijskim krizama opterećen dugovima, dok su u povoljnijim prilikama na čelo postavljani Kreševljaci. U pismima također piše da su u kreševskom samostanu redovito polovicu osoblja činili redovnici podrijetlom iz Kreševa, u kojem ima oko 200 katoličkih kuća, a drugu polovicu fratri iz Hercegovine u kojoj je bilo preko 23 000 katolika. Hercegovački fratri te okolnosti pripisuju »nesretnom nepotizmu i nacionalizmu« Kreševljaka koji su navodno poticali odgoj i obrazovanje pomlatka iz svoga grada, dok su hercegovačke mladiće sabotirali. Fratri u pismima navode da su Kreševljaci u vodstvu samostana hercegovačke kandidate za franjevački red okrutno šibali i zbog sumnje u najmanje počinjene propuste izbacivali iz sjemeništa i novicijata, dok su pomlatku iz Kreševa opraštali i teže prekršaje te ih ocjenjivali izvrsnima i propuštali na polaganje zavjeta. Zbog takvih praksi, po tvrdnjama hercegovačkih franjevaca, mnogi klerici rodom iz Hercegovine odbijali su vratiti se u matični samostan nakon završetka studija u talijanskim zemljama, pa su tražili druge provincije za nastavak svećeničke službe.⁴⁸

»Političke« borbe u vrhu Provincije Bosne Srebrene bile su prisutna pojava još od 18. stoljeća, a bile su odraz nadmetanja triju samostanskih distrikata za utjecaj. Posljedica toga rivalstva i samostanskoga »patriotizma« bila je ta da su se za župnike često postavljali nesposobni i nedostojni svećenici samo zato što su pripadali određenom samostanu. Na takve prakse žalilo se više apostolskih vikara, pa je tako primjerice fra Augustin Botoš Okić 1796. godine loš odgoj pomlatka pripisao mentalitetu samostanskoga diskretizma.⁴⁹ Na iste probleme upozoravali su i hercegovački franjevci u svojim pismima, ističući ekskluzivni »nacionalizam« na razini kreševskoga distrikta. Naime u trima pismima napomenuto je da se visoke pozicije u Provinciji ne dodjeljuju prema zaslugama, nego po podrijetlu.⁵⁰ Osim toga fratri su istaknuli i problem nepotizma. Osmanske vlasti priznavale su franjevačku provinciju kao političkoga predstavnika katolika u Bosanskom ejaletu u kojem nije postojao razvijen građanski sloj ni svjetovna inteligencija, tako da su se bosanskohercegovački franjevci nalazili na vrhu katoličke društvene vertikale.⁵¹ Osmanske vlasti oslobodile

⁴⁷ Popis bosanskih vikara i provincijala, Dostupno na: <https://www.bosnasrebrena.ba/node/232> (7. 7. 2024.).

⁴⁸ Actum 57.; Actum 64.; Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 509–510., 528–532., 538., 540–541.

⁴⁹ S. M. DŽAJA, *Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće*, Zagreb, 1971.

⁵⁰ Actum 57.; Actum 64.; Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 509., 531., 541.

⁵¹ Đ. KOKŠA, Uspostava redovite hijerarhije u BIH 1881., u: P. BABIĆ, M. ZOVKIĆ (prir.), *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini u XIX. i XX. stoljeću*, Sarajevo, 1986., 21–60., ovdje 22–23. O posebnom položaju franjevaca kao predvodnika katoličkoga društva vidjeti u: H. GRANDITS, *Multikonfesionalna Hercegovina: vlast i lojalnost u kasnoosmanskom društvu*, Sarajevo, 2014.

su franjevačku zajednicu dijela poreza, dok im je Sveta stolica dala monopol na župe i odobrila posjedovanje imovine što je omogućilo razvoj samostanskih veleposjeda. Stoga su mnogi kandidati pristupali redu zbog težnje za materijalnim i društvenim probitkom, što je za posljedicu imalo razvoj nepotizma.⁵² Nerijetko je stric ili ujak u franjevačkom habitu bio presudan čimbenik za izbor životnoga poziva mladića, dok su i stariji franjevci poticali svoje nećake prema franjevačkomu redu. Međutim nužno je istaknuti da to nije bio problem vezan isključivo za franjevce iz Kreševa, nego općenita pojava u cijeloj Provinciji, pa tako i u hercegovačkim župama u kojima je postojalo više »franjevačkih rodova« (primjerice Kraljevići iz Čerigaja) iz kojih su redovito dolazili novi redovnici.

Naposljetku su nezadovoljni franjevci naveli i to da je više od 80 godina, odnosno od odvajanja prekosavskih krajeva od Bosne Srebrene 1757. godine, postojao običaj među redovnicima Kreševljacima da svoju subraču iz Hercegovine oslovljavaju pogrđnim imenima i sramotno optužuju, ne samo u franjevačkim krugovima nego i pred vjernicima obaju spolova, što dokazuju pozivanjem na okružnice provincijalnih ministara iz 1780. i 1801. godine. Desetorica franjevaca istaknuli su da je taj problem bio toliko ukorijenjen te prisutan i među članovima uprave samostana i Provincije da su ga provincijali morali zabranjivati cirkularnim pismima. Iste zabrane izdao je i vizitator Molajoni 1842. godine, ali bez uspjeha. U pismima je naznačeno da su takve optužbe i progone intenzivirani u razdoblju Barišićeve afere, kada je postojeći antagonizam Kreševljaka i Hercegovaca porastao zbog priklanjanja hercegovačkih franjevaca uz vikara Barišića i vizitatora Karla Pootena, a nasuprot upravi Provincije. Navedeno je da su kreševski fratri 1843. godine na hercegovačku subraču nahuškali stanovnike Kreševa, katolike i muslimane, što je uzrokovalo maltretiranja, progone i prijetnje smrću. Potpisnici pisama također su naveli da su ih kreševski franjevci pokušali istjerati iz samostana zbog priklanjanja Barišićevoj struji.⁵³

Dok su se žalili na neravnopravan položaj u kustodiji u razdoblju od 80 godina, hercegovački franjevci pišu da je taj problem bio posebno izražen u posljednjih devet godina (dakle od 1834. godine), a napose od odlaska Barišića i vizitatora Pootena iz Bosne. Njihovim odlaskom fratri lojalni vikaru izgubili su oslonac u autoritetima s vrha crkvene hijerarhije. Franjevci su istaknuli da je istjerivanje Pootena, koje je naredio bosanski valija, bilo plod agitacije pobunjenih članova Provincije među katolicima, židovima i muslimanima te podmićivanja i lobiranja kod kadija i bosanskoga valije. Osmanska administracija stala je uz vodstvo Provincije Bosne Srebrene, što je svećenicima sukobljenima s vikarom omogućilo da svoju subraču lojalnu Barišiću prisile na potpisivanje dokumenta protiv vikara i Pootena. Prema tvrdnjama potpisnika pisma od 8. srpnja 1843. godine, fra Iliju Vidoševića i fra Ivana Kljajića bosanski

⁵² R. JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar – Tomislavgrad, 2009.

⁵³ Actum 57.; Actum 64.; Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 508–509., 528–531., 538., 540–541.

su muslimani prisilili na potpisivanje izjave protiv Barišića koja je 1842. godine poslana u Rim. Osim toga uz devetoricu potpisnika pisma imenovano je još 15 franjevaca koji su navodno bili na strani Barišića, ali su im se potpisi prisilom ili krivotvorenjem našli na dokumentima u kojima su optuživani Barišić i Pooten. Također u pismu stoji da je meštar novaka kreševskoga samostana fra Ante Čutura pobjegao iz Bosne i sklonio se u Hercegovinu pod zaštitu Ali-paše Rizvanbegovića upravo kako ne bi morao potpisati dokument kojim se priznaje kao zakonita aktualna uprava Provincije, sukobljena s Barišićem.⁵⁴

U prilog takvim tvrdnjama govori i pismo Karla Pootena poslano Propagandi 18. prosinca 1843. godine u kojem stoji da cijela Hercegovina priznaje Barišića kao vikara i redovničkoga poglavara te da je nekolicina hercegovačkih franjevaca, koji su prije iskazivali podršku upravi Provincije, u međuvremenu stala na stranu vikara Barišića. Pooten u pismu generalizira prikazujući hercegovačke franjevce kao uvijek lojalne vikaru, a bosanske kao ponosne i nepokorne buntovnike, što oslikava dubinu podjele koja je tada postojala.⁵⁵ Vikar Barišić u pismu od 26. rujna 1843. godine preporučio je prefektu Propagande ranije istaknute argumente hercegovačkih franjevaca i dodao da trebaju dobiti samostan kao nagradu za »nepromjenjivu odanost u sadašnjim nemirima (...) u kojima su istinski vjernički postupili i ostali vjerni unatoč progonima koje trpe od svojih protivnika«.⁵⁶

7. Povoljne političke okolnosti

U konačnici, u nizu argumenata za osnivanje samostana u Hercegovini navedene su i pozitivne političke okolnosti za provedbu te ideje. Hercegovinom je od 1833. godine gotovo samostalno te neovisno o bosanskim valijama upravljao Ali-paša Rizvanbegović. Odnos s osmanskom službenom administracijom ili domaćim feudalnim velikašima bio je relevantan čimbenik za razvoj vjerskih prilika katolika od vremena osmanskoga osvajanja tih krajeva. Nepovoljan odnos muslimanskih predstavnika vlasti prema katolicima dovodio je do rušenja crkvi i samostana, dok su njihova dopuštenja i potpora omogućavali popravak tih građevina. Nesiguran položaj hercegovačkih franjevaca u početku 40-ih godina 19. stoljeća bio je povezan s time što su predstavnici vlasti u Bosni stali na stranu Provincije tijekom Barišićeve afere. Ali-paša Rizvanbegović podupirao je s druge strane ideju hercegovačkih franjevaca. Dok je bosanski valija Husref-paša stao uz bosanske franjevce i »njihova prava podupirao i zagovarao, a u nuždi i mačem branio«, dotle je Rizvanbegović izdao zakon »da gdi se god koji Fratar iz Bosne u Hercegovačkom pashaluku ufati, ima mu se glava osichi«.⁵⁷ Iza njegove takve orijentacije nije stajalo nika-

⁵⁴ Actum 57., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 504–508.

⁵⁵ Actum 67., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 545–547.

⁵⁶ Actum 62., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 523.

⁵⁷ J. JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci*, II, Sarajevo, 1915.

kvo posebno tolerantno stajalište prema katolicima Hercegovine, nego je to bila posljedica preklapanja zajedničkih interesa. Hercegovački franjevci više su se puta i prije i poslije tih događaja žalili na tlačiteljsku antikršćansku narav Rizvanbegovićevega režima i na terete prekomjernih poreza koje je hercegovački mutesarif nameštao.⁵⁸ Međutim oko ideje izgradnje samostana podudarali su se interesi dviju strana. Rizvanbegović se naime nadao da će provedba crkvenoga odvajanja hercegovačkih krajeva od Bosne Srebrene osnažiti njegovu političko-administrativnu samostalnost od bosanskoga valije. Stoga je Rizvanbegović, koji je ostvario praktički neovisnu osobnu vladavinu u Hercegovini, dao podršku ideji izgradnje samostana u Hercegovini. Franjevci su u dvama pismima kratko napomenuli podršku koju su dobili od civilne uprave Hercegovine,⁵⁹ dok su pismo od 13. srpnja 1843. godine posvetili isključivo toj tematici. Devetorica su potpisnika pisma, nakon isticanja nepovoljnoga odnosa bosanskoga valije koji je pristaše vikara Barišića i Karla Pootena pod prijetnjom kazne prisilio na iskazivanje podrške nezakonito izabranoj upravi Provincije, napomenuli da je Rizvanbegović na sastanku s franjevcima zatražio da se vikar Barišić doseli u Hercegovinu gdje mu planira pomoći izgraditi samostan i biskupsku rezidenciju.⁶⁰

Ocjena političkih okolnosti hercegovačkih franjevaca pokazala se točnom u godinama nakon odvajanja jer je upravo Rizvanbegovićeva osobna inicijativa bila neophodna za dobivanje zemljišta, zakonskih dopuštenja sa svih razina vlasti i neometano podizanje samostana u Širokom Brijegu i biskupske rezidencije u Vukodolu kod Mostara.

Zaključak

Hercegovina od 1563. godine nije imala vlastitoga franjevačkoga samostana, zbog čega su fratri podrijetlom iz Hercegovine svoj puk pastorizirali iz samostana susjednih krajeva. Od početka 18. stoljeća hercegovačke župe zapadno od Neretve bile su podijeljene među trima srednjobosanskim samostanima, s tim da je najveći dio pripadao samostanu u Kreševu. Upravo se među franjevcima Hercegovcima iz kreševskoga distrikta razvila ideja o podizanju vlastitoga samostana i crkve, franjevačke kustodije, a u konačnici i potpunom odvajanju tih krajeva od Bosne Srebrene. Franjevci su u više pisama upućenih različitim instancijama crkvene hijerarhije argumentirali potrebu za ostvarenjem navedenih ideja. Njihova argumentacija temeljila se na brojnosti katoličkoga puka i klera u Hercegovini, postojanju ranijih crkve-

⁵⁸ Za franjevačke nepovoljne opise Rizvanbegoviće uprave vidjeti: *Recensio calamitatum quas populus provinciae Hercegovinae dictae tolerat* (Pregled nevolja koje trpi narod u pokrajini zvanoj Hercegovina sastavljen po Anđelu Kraljeviću 1842.) čiji se prijevod nalazi u: Š. DEMO, P. KNEZOVIĆ, *Čerigajski anđeo*, 127–136.; P. BAKULA, *Hercegovina za devetnaest godina vezirovanja Hali-pašina*, Beč, 1863.; P. BAKULA, *Mučeništva u franjevačkoj opservantskoj misiji u Hercegovini*.

⁵⁹ Actum 64.; Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 529., 539.

⁶⁰ Actum 59., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 515–516.

nih institucija u tim krajevima te nizu različitih nepovoljnih vjerskih, društvenih i ekonomskih neprilika koje su proizlazile iz činjenice da Hercegovina nije imala vlastiti samostan. A svoje zahtjeve osnaživali su isticanjem povoljnih političkih okolnosti za provedbu ideje odvajanja.

Hercegovački franjevci u svojim pismima naveli su samo jedan ključni argument zbog kojega je projekt osamostaljivanja Hercegovine od kreševskoga distrikta bio opasan, a to je potencijalna financijska kriza u koju bi tada zapao najsiromašniji od samostana Bosne Srebrene. Međutim franjevci su napisali i to da se taj problem mogao riješiti racionalnijim upravljanjem prostranim samostanskim veleposjedima.⁶¹

⁶¹ Actum 64.; Actum 66., u: B. S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, II, 532., 542.